

УДК378. 126

Олена Малярчук

м.Житомир

ВИКЛАДАЧ В СИСТЕМІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

В СТАТТ РОЗГЛЯДАЄТЬСЯ МІСЦЕ ТА РОЛЬ ВИКЛАДАЧА В СИСТЕМІ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ; ОКРЕСЛЮЮТЬСЯ ФУНКЦІЇ ВИКЛАДАЧА ДИСТАНЦІЙНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ; ВИЗНАЧАЮТЬСЯ ВІДМІННІ РИСИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА В СИСТЕМІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ПОРІВНЯНО З ПРОФЕСІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ВИКЛАДАЧА В СИСТЕМІ ТРАДИЦІЙНОЇ ОСВІТИ.

В межах традиційного навчального процесу головною ланкою забезпечення високої ефективності навчання є викладач, діяльність якого має високу соціальну значущість і займає одне з центральних місць у державотворенні та формуванні духовної культури студента. Праця викладача традиційного навчального закладу являє собою свідому, доцільну діяльність щодо навчання, виховання та розвитку студентів.

На нашу думку, в системі дистанційної освіти провідна роль з організації навчального процесу також належить викладачу.

Проблемі місця та ролі викладача в системі дистанційної освіти присвячена ціла низка праць. В дослідженні Ю.Деражне, викладач в системі дистанційного навчання визначається як тьютор (англ. tutor від лат.tueor - спостерігаю, піклуюсь) та є найважливішим системоутворюючим компонентом, який виконує функції викладача, консультанта, методиста та наставника. [1]. С.Змеєв розглядає тьютора як наставника, члена контингенту, що навчає дорослих людей, здійснює постійну допомогу одному або кільком дорослим у вирішенні питань організації навчання. [2] В дослідженні А.Зінченко виділяються такі ролі тьютора як менеджер, маркетолог, продавець. [3]. Але, на нашу думку, в педагогічній літературі недостатньо висвітлена проблема різноманітних ролей та функцій тьютора в системі дистанційного навчання.

З огляду на це, метою нашої статті є визначення місця, ролі та функцій викладача в системі дистанційного навчання.

Відповідно до зазначеної мети ми поставили наступні завдання: проаналізувати роль викладача в системі дистанційного навчання в контексті історичного розвитку, а також відмінності його діяльності від діяльності викладача традиційної форми навчання; визначити та охарактеризувати основні функції викладача в системі дистанційного навчання.

Тьюторська діяльність включалася в різні історичні контексти університетської освіти, зокрема у середньовічних англійських університетах Оксфорді та Кембриджі тьюторська система навчання передбачала регулярні, індивідуально-групові заняття викладача-тьютора зі студентами, які були прикріплені до нього на весь період навчання в університеті.

Поняття «тьюторська система» також використовувалось, коли мали на увазі різноманітні форми спілкування між адміністрацією університету та студентами. Тьютор, як елемент системи навчання, здійснював свою професійну діяльність протягом навчального року, а також відповідав за життя студента в університеті. В Англії тьюторський метод навчання та виховання був визнаний надзвичайно ефективним; протягом XVII – XIX століть у стародавніх англійських університетах тьюторська система навчання стала провідною та зберегла свої позиції дотепер. [4]. В сучасних західних університетах тьютор виступає як розробник освітніх проектів або програм, як консультант у сфері освітніх послуг.

С.Щенніков, протиставляючи дистанційну систему навчання, яка побудована згідно з особистісно-орієнтованим підходом, традиційній вважає, що тьютор – це викладач нового типу, який будує свою діяльність за принципово іншою педагогічною концепцією.

За С.Щенніковим тьютор – викладач-консультант, наставник, керівник навчальної групи, яка вивчає курс; займається методичною підготовкою студентів та проводить групові заняття-практикуми (тьюторіали), здійснює допомогу в проведенні, перевірці та оцінці атестаційних робіт; проводить консультації та надає іншу психологічну та педагогічну підтримку, а також індивідуальну допомогу студентам у вирішенні навчальних та особистих проблем, пов'язаних з навчанням; здійснює професійну орієнтацію та консультування з питань кар'єри. Вимоги, які

висуває тьютору система дистанційного навчання суттєво відрізняються від тих, яким повинен відповідати викладач традиційної системи навчання, як за особистісними якостями так і за способом навчання. [5:547].

Колектив авторів, [6] розділяючи позицію С.Щеннікова щодо особистісно-орієнтованої спрямованості освітнього процесу в дистанційному навчанні вважає, що тьютор не має ніякого відношення до традиційної педагогіки, та організовує свою діяльність згідно з іншими педагогічними технологіями. Тьюторство як педагогічний феномен вступає в суперечливість з педагогічними технологіями традиційного навчання, так з його ідеологією загалом.

Розуміючи під освітою процес створення індивідуальної освітньої траєкторії кожного студента, колектив авторів дотримується думки, що людина, яка допомагає студенту в цьому процесі не може називатися вчителем або педагогом. Автори використовують термін «тьютор», відокремлюючи його від термінів «вчитель» та «педагог». «Вчитель – це той, хто знає кінцеву точку шляху, педагог – той, хто знає шлях та веде цим шляхом, а тьютор – це той, хто знає, як шукати шлях. Тьютор та студент постійно знаходяться в ситуації освітнього пошуку; тьютор є консультантом студента, який допомагає йому побудувати індивідуальну освітню програму та використати цю програму в процесі особистісного розвитку [6:21-25].

Є.Полат, не погоджуючись з вищевикладеними позиціями, дотримується точки зору, що «не потрібно поспішати відмінити терміни, що устоялись тим більше в такій укоріненій у віках професії як вчитель, викладач» [7:65]. Авторка вважає, що справа не в назвах, які потрібно замінити, а в тому, що радикально змінюються функції сучасного викладача та вимоги до нього. Оволодіння новими професійними знаннями не змінює власне професію викладача, а змінює його кваліфікацію. Сучасний викладач повинен володіти цілим рядом компетенцій, якими не володіли його колеги декілька років тому. Авторка особливо наголошує, що викладач за своєю суттю має відповідати тенденціям розвитку світу та постійно підвищувати свою кваліфікацію не тільки в предметній галузі, але й у педагогічній та технологічній, щоб новими способами транслювати знання своїм студентам.

На думку Л.Бендової, простір діяльності тьютора задає «рольові профілі» та «рольові позиції» тьютора, які відображають особливості поведінки різних типів відношень «тьютор – студент». У взаємовідносинах зі студентами тьютор може знаходитись у двох ролях: «тьютор як змістовний лідер» та «тьютор як рівний». Виконуючи роль змістовного лідера, тьютор знаходиться в наступних рольових позиціях: «транслятор знань» та «експерт». В позиції транслятора знань тьютор виступає як джерело знань, які він передає студентам. Виступаючи в якості експерта, тьютор здійснює формування у свідомості студента правильного розуміння змісту програми та власних установок студента. Роль рівного визнає інтелектуальну автономію студента та передбачає наявність двох рольових позицій: тьютора як «провідника, що допомагає та веде студентів до розуміння змісту програми та тьютора як «фасилітатора», що культивує активну позицію та пізнавальну діяльність студента у змісті курсу. Роль «змістового лідера» характерна для тьюторів, пріоритетом яких є зміст курсу дистанційного навчання. Роль «рівного» характерна для тих, котрі зацікавлені в залученні студентів в процес навчання як повноправних суб'єктів навчання [8:124-126].

Ми вважаємо, що ролі тьютора постійно змінюються і вибір його рольової позиції залежить від багатьох факторів. Крім того, існує ієрархія професійних ролей тьютора, в межах якої тьютор просувається залежно від набуття студентом певного ступеня самостійності та активності в процесі навчання. Студенти, що не мають досвіду навчання в дистанційних навчальних програмах, або ті, чий минулий досвід був пов'язаний з домінуючою роллю викладача в процесі навчання вимагають, щоб тьютор виступав як транслятор знань. Тьютор просувається від ролі транслятора знань до експерта, а згодом провідника та фасилітатора, залежно від того, як швидко зростає ступень самостійності студента та його здатність до відповідальності за власну освітню траєкторію. Л.Бендова розглядає параметри, впливові та значущі при виборі тьютором рольових позицій, а саме:

1. Рівень самостійності студентів та динаміка зміни рівня самостійності.
2. Переваги та рівень компетентності тьютора.
3. Переваги (стилі) студентів.
4. Вимоги програми.
5. Організаційний контекст. [8:127].

Щодо переваг та рівня компетентності тьютора, то це залежить, насамперед, від попереднього досвіду викладання, а також від його особистісних характеристик. На переваги студентів впливають: попередній досвід навчання, особливо якщо він був сформований в традиційному навчальному середовищі; стиль навчання, якому студент надає перевагу; особистісні характеристики; наявність досвіду професійної діяльності. Все це формує певні переваги студентів та впливає на рівень мотивації та готовності студента до активної позиції в процесі навчання.

Програми дистанційного навчання, які пропонуються навчальними закладами, відрізняються за рівнем складності. Складні програми дистанційного навчання характеризуються високим рівнем інтерактивності та технічної підтримки, що потребує від тьютора володіння ролями більш високого рівня такими як провідник та фасилітатор.

Організаційний контекст пов'язан з вимогами конкретної освітньої організації, в якій працює тьютор, а також з її історією та культурою.

Отже, в сучасному освітньому середовищі система дистанційного навчання функціонує на перехресті декількох сфер діяльності: бізнесу (з точки зору студента, який є замовником певної освітньої послуги та викладача, який надає цю послугу), консалтингу (з точки зору консультування студента викладачем або самою освітньою організацією) та академічної освіти. З огляду на це, тьютор має багатогранний рольовий профіль та водночас є:

1. проектувальником (проекує форми організації навчального процесу відповідно до мети та змісту курсу, що вивчається);
2. викладачем-консультантом (виступає інтерпретатором знань та професійного досвіду, формує вміння та навички, з одного боку, дає

рекомендації студентам щодо ефективного засвоєння матеріалів курсу, з іншого боку);

3. менеджером-організатором (організовує спільну навчальну діяльність студентів, управляє взаємодією студентів під час навчання, координує навчальний процес, вирішує деякі організаційно-адміністративні питання);

4. фасилітатором (стимулює до самостійної пізнавальної діяльності та створює сприятливі умови для навчання).

Отже, спектр видів діяльності тьютора досить широкий, що дозволяє говорити про ряд функцій, які виконує тьютор в процесі навчання. П.Закотнова виділяє наступні функції тьютора:

1. Організаторська – тьютор організовує навчальну діяльність студентів.

2. Інформаційна – він піклується про засвоєння студентами певного теоретичного змісту, який надано в матеріалах курсу.

3. Комунікативна – тьютор забезпечує спілкування студентів з тьютором та між собою.

4. Розвиваюча – тьютор активізує пізнавальну діяльність студентів, сприяє особистому розвитку студентів [9:55-56].

На думку С. Щеннікова, до функцій тьютора належать наступні: управлінська, діагностична, цілепокладання, мотиваційна, функція планування, комунікативна, контролююча, рефлексивна, методична.

На відміну від діяльності традиційного педагога, діяльність тьютора набагато більше пов'язана з цілеспрямованим розвитком пізнавальної самостійної діяльності студентів. Ця обставина потребує засвоєння *управлінської функції*, яка включає наступні конкретні дії:

1. визначення мети особистої діяльності та діяльності студентів.

2. спостереження за ходом діяльності студентів.

3. оцінку результатів взаємодії “тьютор – студент” та навчального процесу в загалом.

4. розробку та реалізацію рішень щодо стимулювання та коректування пізнавальної діяльності студентів, а також коректування особистої викладацької діяльності.

Діагностична функція пов’язана з участю тьютора в реалізації аналітичної діяльності. Ця функція передбачає наступні дії:

1. Вивчення вихідних даних про студентів та їх індивідуальних особливостей (як-от: стиль навчання, домінуючий стиль мислення, рівень розвитку здібностей, ін.).

2. Визначення установок студентів на навчання, їх потреби, мотиви, очікування.

3. Діагностика ступеня засвоєння студентами змісту курсу, який вивчається.

Цілепокладання передбачає вміння встановлювати та формулювати навчальні та організаційні цілі в процесі навчання. В процесі реалізації цієї функції тьютор повинен вирішувати наступні завдання:

1. Аналізувати мету моделі дистанційного навчання, в якій він працює та згідно її відокремлювати завдання, які повинні вирішувати студенти .

2. Прогнозувати найбільш типові труднощі та проблеми, з якими може стикнутися студент в процесі навчання.

3. Формулювати очікувані результати діяльності студентів.

4. Погоджувати цілі навчання з очікуваннями студентів та можливостями їх досягнення.

Мотиваційна функція передбачає створення та підтримку у студента інтересу до навчання та ефективного просування в курсі. Мотиваційна функція передбачає реалізацію наступних завдань тьютора:

1. Формувати установку на продуктивну, головним чином самостійну діяльність.

2. Створювати у групі студентів атмосферу зацікавленості, довіри та підтримки.

3. Стимулювати навчальну мотивацію різноманітними інтерактивними методами навчання.

Функція планування передбачає упорядкування дій студентів та викладача згідно мети навчання та реалізацію наступних завдань:

1. Формування стратегії й тактики особистої діяльності зі студентами.
2. Визначення послідовності дій відповідно до поставлених цілей та очікуваних результатів.
3. Розробка структури занять зі студентами як завершений цикл діяльності.
4. Розподіл часу занять з урахуванням мети, змісту та технологій навчання, а також особливостей групи (урахування індивідуального стилю навчання студентів).

Для продуктивної реалізації цієї функції тьютору необхідно мати цілісне уявлення про навчання в системі дистанційної освіти; про концепцію та принципи навчання; які реалізують автори курсу; про вимоги до результату навчання; про зміст та структуру навчальних матеріалів; про особливості методів та форм організації навчального процесу, яким надають перевагу в певних педагогічних та андрагогічних технологіях.

Комунікативна функція є найбільш важливою на перших етапах взаємодії тьютора зі студентами – при формуванні групи, встановленні взаємовідносин між тьютором та студентами та між самими студентами. Ця функція передбачає реалізацію наступних завдань:

1. Організовувати спільну діяльність студентів в групі на основі співробітництва, погодження цілей групової діяльності та способів їх спільного досягнення.
2. Формувати в групі сприятливий емоційний клімат, атмосферу підтримки та взаємодопомоги, почуття приналежності до групи.
3. Здійснювати постійний діалог зі студентами.
4. Розвивати та підтримувати відносини з іншими тьюторами, з авторами курсу та з адміністрацією навчального закладу.

Функція контролю передбачає:

1. Аналіз письмових завдань студентів та оцінка їх якості.

2. Коректування діяльності студентів згідно з результатами перевірки письмових завдань.

3. Ведення моніторингу письмових завдань.

4. Оцінку досягнень окремих студентів та групи загалом на тьюторіалах.

Функція рефлексії реалізується в наступних завданнях діяльності тьютора: організація аналізу можливостей тьютора; організація рефлексії особистої діяльності та спілкування тьютора на предмет виявлення його індивідуальних особливостей; ідентифікація рушійних сил розвитку тьютора та сил, які перешкоджають цьому; усвідомлення та оцінювання своєї приналежності до команди тьюторів; створення в діяльності студентів проблемних ситуацій; організація рефлексії діяльності студентів з метою аналізу їх діяльності.

Методична функція реалізується в наступних видах діяльності тьютора: створення необхідних засобів для організації навчального процесу; розробка різноманітних контрольно-діагностичних методик; розробка та опис авторських технологій, методик; аналіз та опис власного тьюторського досвіду; втілення в особисту діяльність ефективного досвіду інших тьюторів [5:206-213].

Отже, викладач у системі дистанційного навчання, традиційно окреслений в науковій літературі як тьютор, має певні схожі й відмінні характеристики з таким саме видом професійної діяльності у площині традиційної освіти.

При цьому тьютор реалізує в системі дистанційного навчання певні змістові, функціональні, особистісні характеристики, які в комплексі складають цілісну технологію професійної діяльності тьютора в просторі дистанційної освіти.

Подальші наші дослідження будуть пов'язані з розвитком дистанційного навчання в системі вищої освіти України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Деражне Ю. Л. Тьютор в открытом в открытом обучении: Учебно-методическое пособие / Деражне Ю. Л. — М.: Изд-во департамента федеральной государственной службы занятости населения Московской области, 1998. — 58с.
2. Змеев С.И. Основы андрагогики: Учебное пособие для вузов / Змеев С. И. — М.: Флинта : Наука, 1999. — 152с.

3. Зинченко А.П. Тьютор: менеджер-маркетолог-продавец: расширенный взгляд / Зинченко А. П. // Система обеспечения качества в дистанционном образовании. — Жуковский : МИМ ЛИНК, 2002. — Вып. 4. — С. 122—126.
4. Тьюторская система обучения : Опыт реализации в мировой практике / [авт. текста М.В. Ходасевич]. — Новосибирск: Изд-во Новосиб. гос. пед. ун-та, 1997. — 17, [1]с.
5. Основы деятельности тьютора в системе дистанционного образования: специализированный учебный курс/ [Щенников С. А., Теслинов А. Г., Чернявская А. Г. и др.]. — [2-е изд., испр.] — М.: Дрофа, 2006. — 591, [1] с. — (Информационные технологии в образовании).
6. Тьюторство как новая профессия в образовании : [состав. Школа «Эврика-развитие», г. Томск] — Томск: Дельтаплан, 2001. — 159 с. (ил., табл.).
7. Педагогические технологии дистанционного обучения: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / [Полат Е. С., Моисеева М. В, Петров А. Е. и др.] ; под ред. Е. С. Полат. — М.: Издательский центр «Академия», 2006. — 400 с.
8. Бендова Л.В. Педагогическая деятельность тьютора в сети открытого дистанционного профессионального образования: дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.08 / Бендова Лариса Владимировна. — Москва, 2006. — 251 с.
9. Закотнова П.В. Подготовка преподавателей вуза к деятельности в системе дистанционного обучения дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.08 / Закотнова Полина Владимировна. — Омск, 2004. — 211 с.

Елена Малярчук «Преподаватель в системе дистанционного обучения»

В статье рассматривается место и роль преподавателя в системе дистанционного обучения в контексте исторического развития; очерчиваются функции преподавателя дистанционной формы обучения; определяются отличительные черты профессиональной деятельности преподавателя в системе дистанционного обучения сравнительно с профессиональной деятельностью преподавателя в системе традиционного образования.

Olena Malyarchuk “The Tutor in the System of Distance Education”

The article deals with the role and place of the tutor in the system of distance education in the context of the historical development; the functions of the tutor of distance education are characterized; the distinctive features of the professional activity of the tutor in the system of distance education are defined.